

De spontaneïteit voorbij?

Diaconale presentie en gemeenteopbouw bij evangelicalen

In deze bijdrage concentreer ik mij op de relatie tussen diaconale presentie en gemeenteopbouw vanuit evangelicaal perspectief. In een korte theoretische beschouwing ga ik in op het diaconale gehalte van gemeenteopbouwmodellen die verwant zijn aan de evangelicale stroming.

In het voorgaande praktijkbericht werd vooral gekeken naar de mate waarin diaconaat aandacht krijgt in baptistengemeenten. Deze positioneren zich tussen de gevestigde kerken enerzijds en de vrije groepen anderzijds en zijn wat hun theologie en praktijken betreft te rekenen tot de evangelicale stroming. Wordt het diaconaat in deze kringen nog steeds gekenmerkt door de spontane en momentane keuzes voor barmhartigheid voor anderen in en buiten de kerk? Of is er sprake van beleid? En typeert

die spontaneïteit dan ook de relatie tussen diaconaat en gemeenteopbouw? Mijn slotreflecties in dit artikel hebben ook betrekking op de thema's die in het praktijkbericht aan de orde kwamen. Hier plaats ik deze vooral in een praktisch-theologisch kader. Trage vragen zijn daarbij uiteindelijk leidend. Dit zijn de vragen die met ons meereizen en niet onmiddellijk en direct beantwoord kunnen worden.

Evangelicaal diaconaat?

Feitelijk kunnen we stellen dat er sprake is van twee parallelle bewegingen binnen het evange- ➤

< 'Zertrene – Arme Familie', Käthe Kollwitz

licale spectrum als het gaat om gemeentevorming en gemeenteopbouw. De eerste en meest bekende is die van de meer gangbare gemeentevormingsmodellen of vitaliseringsmodellen. De tweede is de *Emerging Church*-beweging. In praktisch-theologische zin zouden de hiertoe behorende modellen de overgang van moderniteit naar postmoderniteit met het oog op gemeentevorming kenmerken. Binnen de eerste beweging kies ik voor een behandeling van het analysemodel *Natuurlijke gemeenteontwikkeling* van Christian A. Schwarz, de *Doelgerichte gemeente* van Rick Warren, het *Communio*-model van Bill Hybels en het *Church Life Survey*-model van Peter Kaldor (Erwich 2008).

‘Gevestigde’ modellen

Natuurlijke gemeenteontwikkeling – Christian A. Schwarz

Schwarz presenteert zijn model in contrast met en als tegenhanger van de Duitse volkskerk. Zijn analysemodel is erop gericht groeiautomatismen te lokaliseren en deze te benutten voor vitalisering van de gemeente. De centrale stelling is dat kwalitatieve verbetering op het niveau van acht door hem onderscheiden kwaliteitskenmerken leidt tot getalsmatige groei. Deze zijn: toerustend leiderschap, gavengerichte taakvervulling, hartstochtelijk geloofsleven, doelmatige structuren, inspirerende samenkomsten, groeiende gemeentekringen, behoeftegerichte evangelisatie en liefdevolle relaties. In dit functionele model is er ruimte voor evangelisatie maar nauwelijks aandacht voor diaconaal handelen. Dit wordt opgeslokt in de grote zorg

voor het bereiken van zoveel mogelijk mensen met het evangelie. Een negende kwaliteitskenmerk zou ‘diaconale presentie’ hebben kunnen heten, maar dat blijft uit in het model van Schwarz.

Doelgerichte gemeente – Rick Warren

Anders ligt het bij het Doelgerichte gemeentemodel, ook wel bekend als *Purpose Driven Church*. De kerk moet volgens Warren gebouwd en ontwikkeld worden aan de hand van een aantal doelen of *purposes*: aanbidding, zending, lidmaatschap, volwassenheid en dienstbaarheid. Groeiende en gezonde gemeenten hebben volgens Warren een duidelijk omschreven identiteit, zijn zeer nauwgezet in realisatie van de genoemde doelen en benutten hiervoor een doelbewuste en doelgerichte structuur. De groei van de individuele gemeenteleden, maar ook van de gemeente als geheel is om deze kernen

gecentreerd. Mensen worden doelgericht begeleid vanaf hun kennismaking met de gemeente tot een verregaande integra-

tie in de gemeente en participatie in de missie. De diaconale betrokkenheid op de samenleving is groot. Dat bleek onder andere uit de zorg en inzet bij allerlei grote hulpverleningsprojecten rondom de orkaan Katrina in 2005.

Communio – Bill Hybels

Hybels is bekend geworden, niet alleen in Nederland, via Willow Creek Community Church (WCCC). Kernovertuiging van WCCC is dat de kerk een instrument in Gods hand is om de wereld te bevrijden. Een zwaar accent ligt dan

ook op het tot geloof en toewijding brengen van buitenkerkelijken.

Indrukwekkend is de wijze waarop WCCC haar missie gestalte heeft gegeven en vooral de manier waarop ze als kerk in staat is gebleken om haar missie steeds bij te stellen in verhouding tot de veranderingen in de Amerikaanse samenleving. Zo is bekend dat na een aantal jaren de diaconale dimensie in dit gemeentemodel sterk is verbeterd door de implementatie van allerlei dienstverlenende projecten, variërend van autoreparatieservice tot begeleiding bij huwelijksproblemen, van het adopteren van buitenlandse hulpprojecten tot voedselhulp in de stad. Binnen het gemeentemodel zijn door de tijd heen meerdere correcties waar te nemen, met name als het gaat om diaconaal handelen. Waar WCCC zich in haar beginjaren vooral concentreerde op de individuele bekering van mensen, verschoof het accent langzaam maar zeker ook in de richting van betrokkenheid bij de sociale nood van mensen in de suburbs van bijvoorbeeld Chicago (Erwich 1999, 251-259).

Church Life Survey – Peter Kaldor

De onderzoeksbeweging National Church Life Survey (NCLS) Australië, heeft vanaf 1991 een methode ontwikkeld om gemeenten te ondersteunen bij vitalisering. Peter Kaldor speelde in de eerste jaren hierbij een grote rol. Hij ontwikkelde, gebaseerd op longitudinaal onderzoek, samen met een onderzoeksteam een survey waarmee een zorgvuldige analyse van sterke en minder sterke dimensies van het gemeentelijk leven mogelijk wordt.

Op basis van een model van negen kernkwaliteiten krijgen deelnemende gemeenten een

profiel aangeboden dat de aanzet vormt voor analyse van de gemeente en voor beleidsmatige keuzes. Het betreft ten eerste intern gerichte kernkwaliteiten, zoals een levend en groeiend geloof, vitale en opbouwende erediensten en een krachtig en groeiend besef van gemeenschap. Ten tweede toont het profiel op inspiratie gerichte kernkwaliteiten: betrokkenheid bij een duidelijke visie, inspirerend en versterkend leiderschap en creatieve en flexibele vernieuwing. Ten slotte legt het profiel het accent op extern gerichte kernkwaliteiten van de gemeente: praktisch en veelkleurig dienstbetoon, bewust en effectief getuigenis en doelbewuste en gastvrije integratie van nieuwe mensen. Het profiel komt tot stand op basis van vooral waarderend onderzoek door leden en bezoekers van de gemeente.

Hoewel dit instrument interdenominatieel wordt ingezet, heeft het sterk evangelicale trekken. De kernkwaliteit ‘dienstbetoon’ maakt nadrukkelijk deel uit van de analyse en leidt tot inzicht in de status en kwaliteit van diaconale presentie zoals gemeenteleden en bezoekers deze waarnemen. In onderzoeksverslagen van onderzochte gemeenten die meerdere keren participeerden, wordt zichtbaar dat men nieuwe experimenten is aangegaan met betrekking tot diaconaal handelen. Dit uit zich onder andere in nieuw ontwikkelde projecten voor de buurt. De kwaliteit van een gemeente hangt in deze benadering in sterke mate mede af van de relaties die een deelnemende kerk heeft met de haar omringende omgeving.

Mijn voorlopige conclusie: het valt op dat er binnen deze specifieke modellen dan wel bena- ➤

deringen in wisselende mate expliciete ruimte en aandacht is voor diaconaat. Het diaconale gehalte verschilt sterk, waarbij de ecclesiologie in termen van de verhouding kerk-wereld be-slissend is. Jan Hendriks heeft er eerder terecht op gewezen dat deze modellen misschien beter getypeerd kunnen worden als *evangelistisch*, vanwege hun grote accent op *evangelisatie* als kern (Hendriks 1995; 1997).

Emerging Church Movement

In de tweede beweging hebben we te maken met wat de Emerging Church Movement (ECM) genoemd wordt en waarin allerlei nieuwere vormen van gemeente en kerk worden ontwikkeld. Robert Doornenbal (2012) ziet de opkomst van wat hij *emerging missional conversation* noemt tegen de achtergrond van een grote uitdaging waarvoor kerken zich in onze tijd geplaatst weten. De oude verhalen en overtuigingen over kerk, cultuur en leiderschap fungeren niet meer optimaal en roepen haast als vanzelf nieuwe tegenbewegingen op. De paraplu waaronder deze bewegingen een nieuw antwoord trachten te geven op de uitdagingen van een postmoderne cultuur wordt de Emerging Church Movement genoemd. De manifestaties van deze beweging op het gebied van zending, leiderschap en kerkvormen zijn veelkleurig en divers. De kern is steeds gelegen in het zoeken naar verbinding met mensen in een sterk veranderde cultuur waarin de geijkte paden van de institutionele kerken niet meer werken.

Hoewel er binnen de ECM een aantal variaties te vinden is, ligt het uitgangspunt in dezelfde analyse van de religieuze en maatschappelijke veranderingen. Men wil authen-

tieke christelijke gemeenschappen vormen die rekening houden met de veranderde dynamiek die ontstaan is door de postmoderniteit waarin de institutionele kerk steeds meer terrein verliest. De nieuwe visie op de verhouding cultuur en evangelie leidt tot tal van experimenten met andere gemeenschapsvormen.

Nico-Dirk van Loo stelt dat ‘new expressions of church in the Low Countries (Belgium and the Netherlands) rediscover the realization of the kerygma by leaving the Christian subculture and finding their way again in a homeland that shifted beyond Christendom and beyond modernity’ (Van Loo 2012, 61). Hij merkt op dat de vele experimenten in Nederland niet allemaal overwegend positief en even succesvol verlopen. Hij vermoedt dat dit te maken heeft met de sterk gefragmenteerde cultuur waarin conflicterende verlangens een rol spelen. De Nederlandse samenleving wordt getypeerd als een samenleving die veel van haar optimisme verloren heeft. De ‘new expressions’ zien er gevarieerd uit, kennen een hoge participatiegraad en werken met multisensorische erediensten waarin kunst, muziek en (sociale) media een rol spelen.

Van Loo wijst tevens op de betrokkenheid van ‘new expressions’ vanuit hun missie bij recht en gerechtigheid. Veel migrantenkerken treden in velerlei opzicht op als de sterkste pleitbezorgers voor asielzoekers en nemen het op tegen vrouwenhandel. Het lijkt erop dat veel leiders binnen de ‘new expressions’ verweten wordt zich te veel met horizontale redding bezig te houden ten koste van de verticale redding: te veel bekert water en te weinig verkondiging en discipelschap. Spannend is hierin hoeverre de balans tussen woord en daad intact kan blijven

en of mensen rondom diaconale presentie ook geholpen kunnen worden geloof te ‘reframen’ in begrijpelijke taal en rituelen.

De gemeentestichtingsbeweging verhoudt zich feitelijk dus ook tot deze ECM in haar poging tot verantwoorde nieuwe vormen van gemeenschap te komen, veelal echter ook in relatie tot bestaande institutionele kerken. Hoewel deze experimenten dus binnen de ECM tot een veelkleurig palet aan vormen leidden, is er *systematisch* nog weinig zicht op de wijze waarop de diaconale dimensie aandacht krijgt. Daarvoor zou meer onderzoek nodig zijn. Er is tegelijkertijd sprake van een grote openheid naar de omgeving vanuit een *incarnationale* grondhouding die veelbelovend is.

Opbrengst

Het beeld van onze evangelicale gemeenteopbouwreis tot nu toe is heel divers. Dat was ook mijn verwachting. Ik vat samen. Er is binnen de evangelicale modellen van gemeenteopbouw geen eenduidige visie op diaconaal handelen als kernmoment van gemeente-zijn. Opvallend is de verschuiving bij met name de Amerikaanse gemeentopbouwbenaderingen zoals Willow Creek en Saddleback. In de laatste vijftien jaar is er in deze gemeenten meer aandacht gekomen voor diaconaat. Er is sprake van een intensivering van betrokkenheid bij tal van projecten. Naar alle waarschijnlijkheid hebben aanpassingen aan de visie op de relatie kerk-wereld hiertoe bijgedragen. Zo is van Willow Creek bekend dat er in 2008 een stevige verandering is opgetreden in het algemene beleid van de kerk

na onderzoek rondom de zogenaamde Seeker-sensitive-services. Willow Creek beleeft openlijk een te zeer marketing-gedreven model te hantieren en belooft juist vanuit theologisch opzicht de begeleiding van mensen anders aan te pakken. In de media zijn deze ‘aanpassingen’ niet onopgemerkt gebleven. Bij NCLS Australië zien we wel een accent op een diaconale praktijk die in het model dat men voorstaat verankerd is. In de ontwikkeling van het analysemodel waarmee gemeenten worden onderzocht, is duidelijk te volgen hoe diaconaal handelen wordt verbonden met wat men een

Er is geen eenduidige visie op diaconaal handelen als kernmoment van gemeente-zijn

incarnationale dimensie noemt: de getuigende kracht van de gemeenschap krijgt concreet

handen en voeten in allerlei vormen van dienst. Binnen de ECM-beweging is wel degelijk sprake van een duidelijke zoektocht en daarin zien we een keur aan experimenten om diaconale presentie vorm te geven, echter nog niet in termen van verankering van beleid.

De toespitsing op de zoektocht naar de verankering van de diaconale dimensie in de baptistentraditie (vergelijk het voorgaande praktijkbericht) levert een beperkt maar ook inzichtelijk beeld op: er is nauwelijks sprake van beleidsmatige verankering van diaconale praktijk, ook niet vanuit het perspectief van gemeenteopbouw. Ik zou het achterblijven van de verankering van diaconaal handelen in het beleid van de gemeente op basis van meer data nog scherper willen krijgen, omdat ik vermoed dat impliciete theologie en vooral ecclesiologie hier een rol speelt. Guder heeft er in zijn publicatie *The Continuing Conversion of the Church* ►

(Guder 2000) op gewezen dat sommige kerken last hebben van een verregaande vorm van reductie van het Evangelie tot een boodschap van individueel heil. Dit individuele heil komt naar de overtuiging van Guder in de ecclesiologie te eenzijdig centraal te staan. In de eredienst gaat het te eenzijdig over de boodschap van individueel heil, in de kerkvisie gaat het te eenzijdig over de begrenzing van het individuele heil en in de sacramentsleer staat te eenzijdig de regulering van het individuele heil centraal. Ik deel Guders analyse niet in zijn totaliteit, maar vraag mij wel af in hoeverre er

rondom de diaconale presentie in baptistengemeenten niet sprake is van een

soortgelijke *ecclesiologische reductie*. Het accent ligt sterk op individueel heil, weliswaar ingebed in de gemeenschap van gelovigen, maar de visie op de rol van de gemeenschap *in de samenleving* blijft theologisch daarmee dan onderbelicht.

Ook aan de kleinschalige navraag bij baptistenpredikanten kunnen geen grote conclusies worden opgehangen, behalve dan dat er toch ook nog een grote verlegenheid lijkt te bestaan met het thema. Uitzonderingen bevestigen deze regel. De besproken praktijkcasus laat minimaal een iets ander beeld zien: daar is sprake van een bewuste poging om tot nieuwe leerervaringen te komen als gemeente en dat is zeer lovenswaardig.

Vragen en perspectief

Welke praktisch-theologische vragen roept dit geheel bij mij op? Ik noem er ten slotte een aantal die mogelijk tot verdere inhoudelijke doordenking kunnen leiden.

Leerproces en leermodel

Ten eerste lijkt het mij van groot belang dat gemeenteopbouw meer gezien zou moeten worden als een *leerproces*. De inrichting van een opbouwproces rondom de vernieuwing van de gemeente krijgt mogelijk meer reikwijdte en effect als er bewust gekozen kan worden voor een gezamenlijke leerweg, met inbegrip van het diaconale leren. Van Well (2009) heeft hier waardevolle dingen over geschreven. In een dergelijke benadering en typering van gemeenteopbouw kunnen het type experimenten

dat ik naar aanleiding van de casus beschreef, meer ruimte en aandacht krijgen in evangelicale gemeenten.

De leerervaringen die mensen hiermee opdoen kunnen gaandeweg ingebed worden in een theologisch en beleidsmatig kader.

Het model van Osmer (2008) zou hierbij zeer behulpzaam kunnen zijn. In zijn inleiding in de praktische theologie gaat hij in op de wijze waarop reflectieve praktijken kunnen worden ontwikkeld. Hij gaat daarbij uit van de gedachte dat de praktische theologie steeds vier taken verricht: een beschrijvend-empirische taak met aandacht voor onderzoek en analyse; een interpretatieve taak met aandacht voor steekhoudende verklaringen en theoretische perspectieven die licht kunnen bieden in complexe situaties; een normatieve taak met aandacht voor theologische en ethische waarden en normen; en ten slotte een strategisch-pragmatische taak waarmee aandacht gevraagd voor de nieuwe inrichting van de praktijk.

Zijn model werkt standaard met vier kernvragen die corresponderen met de genoemde vier

taken die doorlopen kunnen worden om tot een nieuwe bestendige praktijk te komen.

- De eerste vraag – *wat is er aan de hand?* – correspondeert met een descriptief proces van onderzoeken en beschrijven. Praktijkproblemen kunnen met behulp van verschillende sociaalwetenschappelijke methoden onderzocht worden.
- De tweede vraag – *waarom is het aan de hand?* – hangt samen met het proces van verstaan en interpretatie. Welke theorie biedt licht op de situatie? Hoe valt deze te verstaan?
- De derde vraag – *wat zou er aan de hand moeten zijn?* – richt zich op de normatieve kant. Hoe kunnen theologie en ethiek en ook goede praktijken een nieuw normerend kader bieden voor een nieuwe praktijk?
- Ten slotte richt de vierde vraag – *welke strategische nieuwe keuzes moeten er gemaakt worden?* – zich op het nieuw te ontwikkelen beleid en de randvoorwaarden waaronder dit gestalte kan krijgen.

Mijn vermoeden is dat dit model helpend kan zijn in een proces waarin diaconale ervaringen, die mensen als actor in een proces opdoen, bereflecteerd kunnen worden, vooral omdat het erg goed kan functioneren als een *leermodel*. Mensen worden sterk uitgenodigd om niet onmiddellijk te normeren maar worden geholpen om te reflecteren op de bestaande praktijk en hun eigen ervaringen daarbij, wanneer de taken in een cyclische beweging worden doorlopen van vraag een tot en met vier.

Het actieve werken vanuit dit model met hbo-studenten heeft uitgewezen dat de weer-

standen tegen nieuwe opvattingen minder sterk zijn en men sneller tot duurzame conceptuele en gedragsmatige verandering kan komen.

Het zou de moeite waard zijn om dit verder te testen in een concrete diaconale leersituatie. Daarbij zijn er dan wel stimulerende en rijke leersituaties nodig die exemplarisch en helpend kunnen zijn. Zo wordt een noodzakelijke update van diaconale theologie in verbinding met gemeenteopbouw mogelijk.

Ruimte voor sociale vragen

Ten tweede zou ik willen wijzen op de ruimte en aandacht voor sociale vragen zelf in evangelicale gemeenten. De vraag die zich nu opdringt is of de *taboeïsering* van sociale en economische noden van mensen doorbroken zal worden door de actuele economische crisis. Het kan haast niet anders of steeds meer mensen worden getroffen door financiële problemen die in veel gevallen niet direct kunnen worden opgelost. Bij mijn weten is er binnen evangelicale kringen (met veelal een middenklasse populatie) nog geen onderzoek gedaan naar de effecten van de crisis op gezinnen, vooral ook in relatie tot de wijze van gemeente-zijn. Waar problemen van economische aard de leden van de gemeente steeds meer in beslag gaan nemen, worden zij zelf mensen die ondersteuning nodig zullen hebben. Hoe wordt in een dergelijke situatie door de leiders van de gemeente omgegaan met de spanning tussen binnen en buiten? De genoemde *taboeïsering* zou wel eens in stand kunnen worden gehouden door impliciete dan wel expliciete theologische overtuigingen, dat wie *echt* gelooft toch niet in armoede hoeft te leven. Hoe gek dit ook mag klinken, sporen van ►

of een residu van een soort welvaartstheologie zijn duidelijk aan te treffen in verschillende gemeenten van evangelicale signatuur.

Ook hier is Osmer helpend: zijn model kan gemeenten helpen onderscheid te maken tussen de lezing van de actuele problematiek (*wat is er echt aan de hand?*) enerzijds en de normatieve duiding van de problematiek met het oog op een nieuwe en volwaardiger praktijk (*wat zou er aan de hand moeten zijn?*). Uitgangspunt is dan steeds de ontwikkeling van de al eerder genoemde reflectieve praktijk: een vormgeving van de gemeentepraktijk waarbij de huidige diaconale praktijk en de normatieve (wenselijke) praktijk met elkaar in dialoog kunnen worden gebracht. Het zorgvuldig doorlopen en het op elkaar betrekken van de vier eerder genoemde taken is dan noodzakelijk, zodat kritisch (zelf)onderzoek (empirisch), werkelijk *verstaan* wat er speelt (interpretatief), Bijbel en theologie (normatief) en strategie op elkaar kunnen worden betrokken. Zo kan dan een nieuwe evenwichtiger praktijk ontstaan.

Theologische reflectie

Ten derde zie ik spanningen rondom de theologie van het diaconale handelen. Mogelijk is hier correctie nodig van persoonlijke en gemeenschappelijke opvattingen over de kern van diaconaal handelen, vooral in bijbels-theologisch perspectief. Möller heeft daar inspirerend over geschreven. Hij wijst op een '*Selbstvergessene Diakonie*' (zichzelf vergetend diaconaat). Zoals kinderen zichzelf verliezen in het spel dat zij

spelen, zo zou diaconaat gestalte mogen krijgen. De nood van de ander grijpt mij zo aan, dat ik niet anders meer kan dan mij zelf even te vergeten en te handelen in liefde. Hiertoe moeten gezonde theologie en een bewogen hart in elkaar grijpen.

Möller geeft ook andere voorbeelden. De 'zelfvergetenheid' is te zien bij Petrus, die zonder enige schroom uit de boot stapt als zijn Meester hem roept over het water tot hem te komen. Op dezelfde wijze wordt iets hiervan zichtbaar in de gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan. Jezus' woorden 'doe gij evenzo' (Lucas 10, 37 NBG) moeten worden opgevat als wat er feitelijk en vanzelfsprekend gebeurt wanneer iemand bij zijn eigen overwegingen wordt weggehaald en creatief wordt onderbroken. In een citaat van Möller:

'Das ist die Umkehrung der Blickrichtung bei Jesus, dass ich jetzt nicht mehr danach schaue, was ich mit meinen Almosen und diakonischen Taten bei Gott und den Menschen bewirke und verdiene, sondern dass mich der väterliche Blick begleitet, der mir einen Raum der Verborgenheit und Geborgenheit schafft, einen Raum, in dem ich das, was zu tun ist, einfach und selbstvergessen tue, wohl wissend darum, dass Gott besser als ich weisz, was für einen Erfolg ich ernte. Mit so einer Selbstvergessenheit steckt Jesus die Menschen an ...' (Möller 2004, 258).

Twee intrigerende dingen vallen mij op aan dit citaat. Ten eerste het besef dat God zelf een ruimte van verborgenheid en geborgen-

heid schept waarin diaconaal handelen kan plaatsvinden, waarin ik als mensen dienend present kan zijn. In theologische zin positioneert Möller het diaconaat dus daar, in de door God geschonken ruimte. Dat is veelzeggend te midden van onze soms zo verkrampde pogingen om het zelf te realiseren. Het excentrische leven begint dus blijkbaar daar. Ten tweede het accent op 'zelfvergetenheid'. Tot deze 'zelfvergetenheid' zijn mensen uit zichzelf niet in staat, als ik het mij voorneem is het op een of ander manier weer berekenend of geraffineerd. Wel is het *dienst-om-niet*, een vorm van jezelf niet altijd en overal in het middelpunt plaatsen. Het komt erop aan die plaatsen en gelegenheden te zoeken waarbij het leven daadwerkelijk excentrisch geleefd kan worden (Kelsey 2009). Het is '*the borrowed life*' (het geleende leven) dat geleefd kan worden vanuit een '*communal self*'. Idealiter een evenwicht tussen de belangen van het individu en de gemeenschap, ook in situaties van nood en behoefte. Ik zou niet durven beweren dat dit alleen voor het diaconale handelen van evangelicale gemeenten van belang is. Tegelijkertijd is een diepere theologisch-antropologische reflectie op haar plaats en die mag gevoed en ontwikkeld worden. Immers, het gaat om mensen, om kwetsbare mensen.

Mijn startvraag was: is de diaconale praktijk van evangelicale gemeenten de spontaneïteit voorbij? Ik zou willen stellen: slechts ten dele. Er zijn nieuwe experimenten en praktijken, tegelijkertijd blijft de theologische doordenking ook in de richting van een integrale gemeentepraktijk achter. <

Literatuur

- Crijns, Hub e.a. (red.) (2005). *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*. Kampen: Kok.
- Doornenbal, Robert (2012). *Crossroads. An exploration of the emerging-missional conversation with a special focus on 'missional leadership' and its challenges for theological education*. Delft: Eburon.
- Erwich, René (1999). *Het gaat om mensen. Een exploratief onderzoek naar het functioneren van gemeentebouwprocessen in drie Baptistengemeenten*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Erwich, René (2005). *Diaconaat: over de moed van de toewending en radicale presentie*. Praktisch-theologische notities bij de verhouding diaconaat en gemeentebouw. Rede bij het afscheid als rector van het Baptisten Seminarium van de Unie van Baptistengemeenten in Nederland.
- Erwich, René (2008). *Veelkleurig verlangen. Wegen van missionair gemeente zijn*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Erwich, René (2012). Between ecclesiality and contextuality: Church Life Survey and the (re)vitalisation of Christian communities in the Netherlands. In: *International Journal for the Study of the Christian Church*. Vol.12, No.1, 71-85. East Marden: Taylor & Francis.
- Erwich, René (2013). *Gemeente in beeld. Vragen naar vitaliteit*. Utrecht: Kok (verschijnt binnenkort).
- Guder, Darrell L. (2000). *The Continuing Conversion of the Church*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Hendriks, Jan (1995). Literatuuroverzicht gemeentebouw. In: *Praktische Theologie*, 5, 629-653.
- Hendriks, Jan (1997). Literatuuroverzicht gemeentebouw. In: *Praktische Theologie*, 5, 582-607.
- Hertog den, G.C. en Noordegraaf, A. (red.) (2009). *Dienen en delen. Basisboek diaconaat*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Kaldor, Peter (1997). *Shaping a Future. Characteristics of Vital Congregations*. Adelaide: Openbook.
- Kelsey, David (2009). *Eccentric Existence: A Theological Anthropology*. (Volume 1 and 2). Louisville: Westminster John Knox.
- Van Loo, Nico-Dirk (2012). New expressions of Church in the Low Countries. In: R.K. Bolger (ed.), *The Gospel after Christendom. New Voices*.

- New Cultures. New Expressions.* Grand Rapids: Baker, 61-73.
- Möller, Christian (2004). *Einführung in die Praktische Theologie.* Tübingen: A. Francke Verlag.
- Noort, Gert e.a. (2008). *Als een kerk opnieuw begint. Handboek Missionaire gemeenschapsvorming.* Zoetermeer: Boekencentrum.
- Osmer, Richard (2008). *Practical Theology. An Introduction.* Grand Rapids: Eerdmans.
- Pritchard, Greg (1996). *Willow Creek Seeker Services. Evaluating a new way of doing Church.* Grand Rapids: Eerdmans.
- Schwarz, Christian A. (1996). *Natuurlijke gemeenteontwikkeling.* Hoornaar: Gideon.
- Warren, Rick (1995). *The Purpose Driven Church. Growth Without Compromising Your Message and Mission.* Grand Rapids: Eerdmans.
- Well, H.H. van (2009). Diaconale gemeenteopbouw. In: Den Hertog, G.C. en Noordegraaf, A. (2009). *Dienen en delen. Basisboek diaconaat.* Zoetermeer: Boekencentrum, 235-264.

Geraadpleegde websites (10-12-2012)

www.ncd-international.org
www.saddleback.com
www.willowcreek.org
www.ncls.org.au
www.che.nl
www.gemeentestichting.nl

René (dr. R.) Erwich is lector Geestelijk leiderschap aan de Academie Theologie van de Christelijke Hogeschool Ede (CHE) en universitair hoofddocent Praktische Theologie aan de Evangelische Theologische Faculteit (ETF) in Leuven (België).
rerwich@che.nl